

ԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ հայ նոր և նորագույն
գրականության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի
ամբիոնի հայցորդ

ՄԱՐԴՈՒ ԲԱՐՔԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ՓՈՐՁԸ ՀԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆԻ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր. Հակոբ Օշական, Հովհաննես Թումանյան, պատմվածք,
տառապանք, բարք, ժողովածու, մեղք, խոնարհ:

Ключевые слова: Акоб Ошакан, Оганес Туманян, рассказ, страдание, нрав,
сборник, вина, покорние.

Key words: Hakob Oshakan, Hovhannes Tumanyan, story, misery, manner,
digest, blame, humble.

Հ. Օշականի առաջին ժողովածուն՝ «Խոնարհները», լույս տեսավ
1921 թ., Պոլսում: Այն ընդգրկում էր ընդամենը հինգ պատմվածք՝
«Տոգսանը»¹, «Տոպիճը»², «Պաղտոն»³, «Խենթ Սողմեն»⁴ և «Երկինքեն ինկող
կինը»⁵: Իսկ ահա 1958 թ. տպագրված ընդհանուր ժողովածուում,
«Խոնարհները» խորագրի ներքո հավաքված տասնյակ պատմվածքների
կողքին, տեղ գտավ նաև «Շահպազը»⁶ վիպակը՝ գրված 1924 թ.:
«Խոնարհներ»ի հերոսները գյուղի սովորական մարդիկ էին՝ առօրյա
հոգերով, զրկանքներով, սակայն խոր հոգեաշխարհով՝ ընդունակ մեծ
հուզումների, տառապանքների ու նաև ընդվզումների, անձնական ու
ընկերային ներհակ բախումների: Ճիշտ է, խոնարհները
ճակատագրականորեն ողբերգական մարդիկ են, սակայն նրանց կյանքի
պատմությունը իմաստավորվում է հոգեբանական պահերի վերլուծումով:
Հակադրություն կա նրանց կեցության և զգացումների միջև. կյանքի
հատակում հայտնված այդ մարդկանց մեծ դրամային և կործանմանը

¹ «Տոգսանը» առաջին անգամ լույս տեսավ «Ազատամարտ»ում, Կ. Պոլիս, 1910 թ.:

² «Տոպիճը» առաջին անգամ լույս տեսավ «Ազատամարտ»ում, 1911 թ.:

³ «Պաղտոն»՝ «Ազատամարտ»ում, 1911 թ.:

⁴ «Երկինքեն ինկող կինը»՝ «Հայ գրականություն» հանդեսում, Իզմիր, 1913 թ.:

⁵ «Խենթ Սողմենը»՝ «Ոստան»ում, Կ. Պոլիս, 1920 թ.:

⁶ «Շահպազը» լույս տեսավ «Հայրենիք ամսագիր»ում, Բոստոն, 1924 թ.

նպաստում են նրանց կյանք անակնկալ ներխուժած սերերն ու կրքերը: Զգացական նման ըմբռնումը Հ. Օշականը տարածում է նաև իր ճանաչողության վրա, թե ինքը «... կը ճանչնայ իր ժողովուրդը, իր մտքեն աւելի, իր ջիղերովը»⁷:

Առօրյա պատմությունների ու ներթափույց ապրումների միջոցով գրողը բերում է բարքեր՝ փորձելով հայտնաբերել ոչ միայն մարդկայինը, ընդհանրականը, այլև այն, ինչ առանձնացնում և բնութագրում է հային: Եվ սա Հ. Օշականի հավատարմությունն է իր ակունքին, նրա կարևոր հանձնառություններից: Հատկանիշ, որը արժևորել է հատկապես Հ. Թումանյանին տված իր գնահատականներից մեկում. «Պ. Թումանյան մեր օրերուն գեղեցիկ երեսոյք մըն է: Ոչ մէկը մեր բանաստեղծներէն կրցաւ անոր չափ բազմաձէւ եղանակով մը բացատրել մեր հոգին, ըսել կ'ուզեմ՝ հայ հոգին»⁸, որը Հ. Օշականը հուշում էր փնտրել «մեր պառաւներուն մէջ»⁹: Նույնիսկ Հ. Թումանյանի «Ամենանուաստ պառաւը, որ հազիւ կ'երեսայ ու նկարուած ըլլալէ աւելի՝ ուրուագծուած է, իր անիծելու, թելադրելու եղանակովը կը մնայ հայ»¹⁰:

Հ. Օշական քննադատը նաև հանձնառություն է ստանձնում հիմնավորել քոքորի կերպարի՝ գրականության մեջ մուտք գործելու անհրաժեշտությունը: Ի՞նչ շահ ունեցավ քոքորներից հայ գրականությունը, և ինչքանով է հետաքրքրական նրա կերպարի շուրջ ծավալված ողբերգությունը մեզ համար. «Մեր լման ծնածները սպառած էին իրենց ողբերգությունները: Բայց «Խոնարհները» միայն այդ մարդերը իբրեւ գերան չտնկեց մեր դիմաց: Անոնց քովն ի վեր այդ պատմուածքներու շարքը մեզի բերաւ բարքի, մտայնութեան, մարդկեղէն տագնապի երբեմն, յուզիչ, միշտ շահեկան փշրանքներ»¹¹:

Հարցի պատասխանը փորձել են որոնել նաև գրականագետները: Հ. Օշականի բերած նորությունների առումով մեզ գրավում է Գուրգեն Մխիթարյանի նկատառումը. «Մինչև այդ՝ ունէինք գաւառը մեր գրականութեան էջերուն: Ունէինք Հրանդին (իմա՝ Հրանտ Ասատուր -Ա.Վ.)

⁷ Օշական Յ., Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան, Անթիլիաս, 1982, հ. 10, էջ 50:

⁸ Նույնը, Արեւելահայ դէմքեր, Պէյրութ, 1999թ., էջ 129:

⁹ «Հայաստանի կոչնակ», Նիւ Եորք, 1928, թիւ 11, էջ 332:

¹⁰ Օշական Յ., Արեւելահայ դէմքեր, էջ 120:

¹¹ Նույնը, Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան, հ. 10, էջ 111:

պանդուխտները: Թլկատենցիին լուռ ու սուր ցաւերու կծիկները, Զարդարեանի հեքեաթները, Գեղամին (իմա՝ Գեղամ Տեր-Կարապետյան - Ա.Վ.) Մուշէն բերած հծծիւնները»¹²: Շարունակելով միտքը՝ գրականագետը արձանագրում է, որ այդ հեղինակներից ոչ ոք չմտավ գյուղացու հոգեաշխարհը, չնայեց պատուհանից ներս: Հ. Օշականն է, որ կարողացավ նրանց համախմբել ու նետել իր «հոգետունը»¹³: Մեկ այլ գրականագետի՝ Գր. Պըլտյանի գնահատմամբ օշականյան գյուղաշխարհը մրցակցության որևէ հնարավորություն չի թողնում. «Խոնարհներ դիմանկարներու շարք մըն է, պզտիկ կառուցումներու՝ ուր Օշական – Քիւֆէճեան կը հետապնդէ սեռը, հայ գիւղին սեռային, այսինքն՝ հոգեկան կառոյցին քննութիւնն ու վերլուծումը կ'ընէ: Ինչ որ անշուշտ անօրինակ նորութիւն էր այն օրերուն ու կը մնայ ալ մինչեւ մեր օրերը, այնքան Օշականով պեղուածը եղաւ հագուագիւտ»¹⁴:

Հ. Օշականի և նախորդների գյուղական կերպարների տարբերությունների վրա ծանրանալով՝ անցյալ դարակեսին Էդ. Բոյաջյանը գրում է. «Իրմէ առաջ բերեր էին ու խառներ Պոլսոյ իրապաշտութեան գաւառի դէմք, գաւառի բարքեր ու քանի մը հեքիաթ: Օշական բերաւ գաւառին խորը աճող կեանքեր, ողբերգութիւն, հոգի: Սիրոյ, կիրքի, երազի ու խոր տառապանքի մթին կեանք մը»¹⁵: Այդ կերպարները ազգային լինելուց, «ցեղի հոգիին բազմաբաւիղ ցանցը»¹⁶ ներկայացնելուց զատ համամարդկային երակ էին բերում, որովհետև նրանց վարքի ու հոգեբանական անցումների դրդապատճառը կիրքն ու սեռականությունն է, այն, ինչ ընդհանրական է բոլորի համար:

Խոնարհների, «քոքուրներ» ճակատագիրը թէև գրեթէ միշտ ողբերգական ավարտ ունի, հեղինակի հոգեբանական քննության եղանակները իմաստավորում են հերոսների՝ տառապալից, երկրորդական թվացող կյանքի պատմությունները: Ապրած զգայություններն ու կրքերը կարծես արագացնում են այդ խեղճ մարդկանց կյանքի դրամատիկ

¹² Մխիթարեան Գ., Քառորդ դար գրականութիւն, Գահիրէ, 1946, էջ 160:

¹³ Օշական Յ. Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան, հ. 10, էջ 51:

¹⁴ Պըլտեան Գ., Մարտ, Անթիլիաս, 1997, էջ 67:

¹⁵ «Բագին», Պէյրուք, 1964, Գ տարի, դեկտեմբեր, թիւ 12, էջ 16 (տես Եդ. Պոյաճեանի «Վիպագիրը» հոդվածը):

¹⁶ Մայրիներու շուքին տակ, (Գրական զրոյց Յ. Օշականի հետ) Գրի առաւ՝ Բ. Թաշեան, Պէյրուք, 1983, էջ 137:

հանգուցալուծումները, ինչը Հ. Օշականը բացում է նրանց առօրյայի, ներթաքույց ապրումների ընդհատ անցումներով: Սա առաջին հերթին ամբողջական բարքագրություն էր՝ շաղախված կենցաղով, վերաբերմունքով, բարոյական նախապաշարումներով, հայացքի խտությամբ, այն ամենը, ինչ ներկայացնում էր կերպարի մեջ մարդկային ավագանը՝ անգամ ազգային շրջանակից այն կողմ:

Հ. Օշականը զգուշությամբ էր մոտենում գյուղացու ներաշխարհին, քննում նրան, տեսնում հուզմունք ու զգայություն, ներանձնական կարոտ, բացում տան «անկյուններում» պահված առեղծվածներ, վաղամեռիկ սերերի անվերջանալի պատմություններ, մարդկանց «խոնարհ» ապրումներ, սեռի և կրքի բախում: Նրա գրականության մեջ տիրական էին նախապաշարումների բարքը շրջանցել փորձող հերոսները, որոնց ներապրումի կենսական փոթորկումները դառնում էին ողբերգական ընկալումների նախադրու: Դա վերաբերում է Պաղտոյին, Տոգսանին, Տոպիճին, Մաղաքին, Համարին՝ համանուն պատմվածքներից. նրանց ապրած ու վերապրած սիրո, կրքի, երազի ու տառապանքի մեծությամբ:

Ինչպես առաջին պատմվածքը՝ «Առաջին արցունքը», այնպես էլ «Պառավին անեծքը» ունեն ենթախորագիր՝ «Գեղի կեանքեն»: Ըստ գրականագետ Գրիգոր Պըլտյանի՝ «Այս կրկնությունը բացայայտ ակնարկություն մըն է գրութեան ոչ այնքան տեղագրութեան, որքան անոր գեղագիտական շրջանակին»¹⁷, այսինքն՝ գրողը ենթախորագրի միջոցով ևս մեկ անգամ ճշտում է իր գրականություն բերած միջավայրի նախընտրությունից ավելի գրականության ուղղվածության հարցը:

Ժողովրդի կենսակերպի, սովորույթների արտացոլման համար Հ. Օշականը դիմում է ժողովրդախոսակցական լեզվի հարստություններին, այս դեպքում՝ անեծքին: Գյուղական մեղմ, երազային հովվերգության դիմաց հեղինակը արտահայտում է հերոսների բողոքի ձայնը, որը «հայ մամիկի» շուրթերին վերածվում է անեծքի: Այդ դժգոհությունը արդյունք է նաև գավառական կենցաղի անխուսափելի այլակերպումի, մշակութային արժեքների անհետացումի: Հոգեբանական վերլուծությունների մեջ Հ. Օշականը բարքագիր է: Եվ չնայած դժգոհության ու տառապանքի շերտերին, անիծելու պահին անգամ տարաբախտ պառավի վերջին ապավենը հավատն է:

¹⁷ Պըլտեան Գ., Մարտ, էջ 86:

«-Կապուտաւոր, դուն հախէն եկուր: Զաւկիս արեւուն դուն դատաւոր եղիր: ... Քիթէն-պինչէն գայ, աղ, աղ-ջուր վազէ, թելուկ- թելուկ քակուի...»¹⁸:

Անձնական կյանք չունեցող Տուրիկ ապլայի ուսերին է ընկած ընտանիքի հոգսը: Խորհրդավորություն կա նաև նրա ճակատագրի մեջ, ինչին հասու չէ. «Մինչեւ հիմա չէ կրցած հասկնալ, թէ ինչու տունմնայ եղած է: Մնացեալը... Մի հարցնէք. գիտնալ ալ մի ուզէք. ամուրիներու գաղտնիքները խորունկ կ'ըլլան. անոնց արցունքը խոշոր»¹⁹: Եվ այս առումով գրողը նույնպէս մեկնություններ չի տալիս:

Տուրիկ ապլայի կյանքն իմաստ է ստանում եղբոր տղային խնամելու և մեծացնելու պատասխանատվությամբ: Հիվանդացած Մարկոսին փրկելու համար պառավը խաբեության գոհ է դառնում և իր ապրուստի վերջին միջոցից գրկվում: Վերջնական հարվածը, սակայն, Մարկոսի կորուստն էր:

Բարքագրական տարրեր են ներառված «Երբ պատանի են» վիպակում²⁰ և «Հինեն ու նորեն» շարքում, որոնցում գրողը գյուղի համապատկերի խորքի վրա, սիրային պատմությունների միջոցով տեսանելի է դարձնում հայրենի եզերքի գեղեցկությունները, բայց միաժամանակ նաև անհատի տառապանքն ու չգիտակցված մեղքի պատիժը:

Հ. Օշականը այս ամենի կողքին չի մոռանում պատկերել նաև ազգային ավանդույթները՝ Տեառն Ընդ Առաջ, Ծաղկազարդ, Զատիկ, Կանաչ Կիրակիներ, Ծննդի և Կաղանդի հեքիաթներ, որոնք հնարավորություն են տալիս բացել գյուղաշխարհի բարքագրական ինչ-ինչ տարրեր: Այս կերպարների համոզականության առումով բնութագրական է Վահե Օշականի գնահատականը: «Գիւղացի էր, իբրեւ զգացում, իբրեւ հաւատք ու կեանքի ոճ: Արեան ձայնը, ճակտի գիրը, ժառանգական գիծը, ցեղային յատկանիշը, ոճիրն ու իր հմայքը եւ պատիժը, նախապաշարումներ, անէծքի ուժը, մահուան նախազգացումը - այս բոլորին կը հաւատար Օշական»²¹:

¹⁸ Օշական Յ., Երկեր, Խոնարհները, Խորհուրդներու մեհեանը, Երբ պատանի են, Անթիլիաս, 1988, էջ 25:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 18:

²⁰ Իրականում այն պատմվածքների շարք է: Վիպակ բնորոշումը հեղինակինն է, որին հետևել են նաև օշականագետները (տես Համապատկեր արեւմտահայ գրականության, հ. 10, էջ 117):

²¹ «Հայրենիք»/ օրաթերթ, Պոսթըն, Յունուար 13, 1979:

Այս է պատճառը, որ նախապաշարումներով «հարուստ» գյուղը իր «չգրված օրենքներով», թեկուզ «աշխարհին» կերպարների զոհողության գնով, Հ. Օշականի մոտ մնում է անխաթար: Հստ մանկության ընկեր Գևորգ Չաքրյանի՝ «Գիւղացի տղան (խոսքը Հակոբ Օշականի մասին է - Ա.Վ.) չկրցաւ հեռանալ ռեալիզմէն ու իր պաշտած ծառը, լիճը, հունձքը, քօքուրները, խոնարհները միշտ իրեն մօտիկը ապրեցան»²²:

Հ. Օշականը բարքագրության տարրերին հավատարմություն է ցուցաբերում նաև վիպական գործերում, ինչպես օրինակ «Ծակ-պտուկը» և «Մաթիկ Մելիքիսանյանը»-ը: Վերջինի առիթով բնութագրական է հենց հեղինակի խոսքը. «Կը յամենամ այս ամէնուն վրայ, վասնզի կը հաւատամ, թէ կեանքէն ամէն վկայութիւն փշրանք մը հոգի է, զոր պարտաւոր ենք փրկել կորուստէ: Մարդ, բարք, ոճիր, նախապաշարում, աղօթք,- բոլորը իրաւունքը ունին պատմութեան դամբարանին»²³:

Ի դեպ, բարքագրության առումով հետաքրքրական են Հակոբ Օշական - Հովհաննես Թումանյան զուգահեռները: Նրանց միավորիչ, ընդհանրական հատկանիշներին անդրադարձել է գրականագետ Սուրեն Դանիելյանը. «... Ազգային գրական երկու տիրակալներին՝ Յովհ. Թումանյանին ու Յ. Օշականին միաւորում էր բարքագրութեան սուր հակումը: Երկուսն էլ, որոնց հետաքրքրությունների կենտրոնում էին գիւղը, մարդը, միջավայրը, բախումների հոգեբանական եւ պատմաճանաչողական ենթահողը...»²⁴:

Ահա հարցադրումների այս շրջանակն էլ կազմել է մեր գիտական հետաքրքրությունների առանցքը:

Ամփոփում

Հակոբ Օշականի հերոսները գյուղի սովորական մարդիկ էին իրենց հոգերով ու զրկանքներով: Առաջին երկու պատմվածքներն ունեն խորագիր՝ <<Գեղի կեանքեն>>: Եվ չնայած դժգոհության ու տառապանքի

²² «Հայրենիք ամսագիր», Պոսթըն, 1950, թիւ 12, էջ 45: /տես Գևորգ Չաքրյան «Յակոբ Օշական (իր կեանքն ու իր գրականությունը)» հոդվածը/:

²³ Օշական Յ., Մաթիկ Մելիքիսանյան, Պէյրուք, 2009, էջ 33:

²⁴ Դանիելյան Ս., Միջուկի տրոհումը, Եր., 2011, էջ 64:

շերտերին, անիծելու պահին անգամ տարաբախտ պառավի վերջին
ապավենը հավատն է:

Опыт нравоописательного изображения человека в рассказах Акопа
Ошакана

Акоп Ошакан описывает нравы людей, и тех, кто своей жизнью
пытается эти нравы обойти. Его первые два рассказа озаглавлены “Из жужни
села”. Герой нравописца А. Ошакана, даже несмотря на свое недовольство и
страдания, проклиная, тем не менее в последний момент уповает на веру.

Summary

The experience of human welfare character in Hakob Oshakan's stories

Hakob Oshakan represents welfare and confusion of that welfare lives. His
heroes bear the unwritten law of the village.
His first and second stories have “the life of the village” headline. The hero of
Hakob Oshakan even at the moment of damn his bulwark is the hope in spite of
the edge of disphasure and suffering.